

PŘEDMLUVA K SEDMÉMU ČÍSLU

Vážení čtenáři,

dovolte, abych Vám hned na úvod poděkoval za vaši setrvalou přízeň i zájem, který našemu elektronickému časopisu věnujete. Bez Vás by se veškerá práce redakční i autorská mījela účinkem a ztrácela by smysl zejména internetová forma Aithéru, jejíž hlavní vlastností i předností je všeobecná dostupnost pro jakéhokoliv zájemce o filosofii řeckých a latinských kořenů.

EDIČNÍ STRATEGIE ČASOPISU A OHLÉDNUTÍ ZA DRUHÝM CYKLEM

Při vzpomínce na skromné začátky časopisu se to zdá téměř neuvěřitelné, ale letos Aithér uzavře svůj druhý redakční cyklus, což znamená, že se nacházíme již ve čtvrtém roce existence časopisu. Ediční strategie redakce se realizuje ve dvouletých cyklech, zahrnujících nejprve vždy tři čísla určená českému čtenáři a na závěr čtvrté číslo – *Aither International Issue*. Tímto sedmým číslem se tedy uzavírá řada českých čísel druhého cyklu a čeká nás jen číslo cizojazyčné pro mezinárodní publikum. Protože na mezinárodním čísle pracujeme paralelně po celou dobu dvouletého cyklu, je jeho vydání do jisté míry nezávislé na publikaci čísel českých. V praxi to pro českého čtenáře znamená, že ve druhém roce cyklu vychází jen jediné české číslo a proto také s jeho vydáním nijak nespěcháme a obvykle jej situujeme do podzimní části druhého roku cyklu.

Nejinak je tomu i se současným sedmým číslem, jehož kvalita Vám, jak doufáme, vyváží delší čekání. Kromě toho Vás samozřejmě vřele zveme k seznámení s paralelně vycházejícím *International Issue*, celkově již druhým v pořadí.

Dříve, než Vás krátce provedu hlavními myšlenkovými pilíři sedmého čísla, mi ještě dovoluťe krátké ohlédnutí za druhým, z ryze domácího pohledu vlastně již uplynulým, cyklem. Časopis se postupně stabilizoval současné do podoby, v níž jej obvykle otevírá nějakým způsobem jedinečný text typu habilitační řeči nebo úvodní, často rozsáhlejší textově-kritické studie doprovázené originálním a obvykle unikátním překladem z klasického jazyka do češtiny. Následuje řada klasických akademických článků. Po ní bývá zařazeno pásmo diskusních studií, volně propojených nějakým společným tématem, a poté přichází ke slovu akademická publicistika, obsáhlejší rozhovory na aktuální odborná témata, recenzní studie či klasické recenze a zprávy.

Časopis tak kromě svých ryze odborných záměrů nerezignoval na svou roli elektronické platformy k vyjádření stanovisek k aktuálním a často velmi závažným problémům, kterým bádání v příslušných oborech musí čelit ať již na půdě našeho zřizovatele – Akademie věd české republiky, nebo na státních i soukromých univerzitách. Bohužel v této souvislosti časopis v případě potřeby poskytuje prostor i ryze osobnímu rozměru naší komunity, vzpomínkám na kolegy, kteří již zašli za horizont smrtelného setkávání. Badatelé jsou nepochybně smrtelníci jako každý jiný a je třeba udržovat vzpomínku nejen na jejich dílo, ale i často obdivuhodné osobní působení v rámci odborné i širší kulturní komunity.

Po předloňském úmrtí Milana Mráze, člena redakční rady Aithéru a klíčové postavy aristotelských studií v českých zemích, jehož památce bylo věnováno celé páté číslo Aithéru, nás letos nečekaně opustil mediavelista Vilém Herold, významná postava Filosofického ústavu i celé české Akademie věd. Vilému Heroldovi, jenž velmi aktivně přispíval na stránky našeho časopisu a shodou okolností poskytl pro páté číslo vzpomínkový rozhovor na

svého celoživotního přítele Milana Mráze, je věnován obdobný vzpomínkový rozhovor s ředitelem Filosofického ústavu na závěr tohoto čísla.

Kromě tragického odchodu na věčnost opustila v průběhu druhého cyklu redakční radu z důvodů zaneprázdněnosti i řada jejích zakládajících členů, jmenovitě Petr Dvořák nebo prof. Floss; universitní povinnosti poté převážily i u novějšího člena Jakuba Jirsy. Redakční rada tedy v současné době prochází významnou obměnou a s koncem druhého cyklu se tak pravděpodobně do jisté míry uzavírá i první, zakladatelská éra Aithéru.

PŘEDSTAVENÍ OBSAHU SEDMÉHO ČÍSLA

České číslo roku 2012 zahajuje textově kritická studie **Tomáše Vítka**, věnovaná fysiognomickému spisu pocházejícímu nejspíše z peripatetického okruhu. Studii doprovází Vítkův překlad první části pseudoaristotelova *Physiognomica*, do češtiny dosud nepřeložený. Je mi velkým potěšením, že na úvod čísla mohu čtenářům představit právě tento text, jenž přesně zapadá do představy redakční rady o úvodní studii každého českého čísla Aithéru. Texty tohoto typu mají svojí povahou velmi blízko k samé podstatě oborů Aithérem presentovaných, přesto není vždy úplně snadné je publikovat v tištěných časopisech, a i to byl jeden z důvodů k založení časopisu před čtyřmi lety.

Vítek ve své studii nejprve přichází s krátkým obecným přiblížením fysiognomické problematiky v antice. Následně si klade 4 hlavní cíle: 1. specifikovat vztah spisu k pravému Aristotelovu dílu, 2. zmapovat zdroje a inspirace, z nichž mohl spis vycházet, 3. prověřit hypotézy spjaté s určením doby i autorstvím spisu, a 4. stručně nastínit vliv spisu a jeho další osudy. V souladu s těmito otázkami je celá studie strukturována. Autor proto

nejprve analyzuje fysiognomické pasáže z dochovaných a nezpochybňovaných Aristotelových děl a konstatuje, že Aristotelés se zabýval nejen teoretickou stránkou fysiognomiky, ale že její praktické aspekty nacházíme roztroušeny po „malých přírodovědných pojednáních *Historia animalium*, *De generatione animalium*, ale i spisech jako *Etika Níkomachova* či *Rétorika*. Autor fysiognomického pojednání tedy evidentně čerpal z Aristotela jako hlavního zdroje, nicméně začlenil do něj rovněž některé další soudobé či starší prameny, které s fysiognomikou více či méně souvisely. Nejen tato východiska, ale i terminologie a styl psaní podle Vítky dokladují, že autor byl přímým Aristotelovým žákem, nebo patřil mezi peripatetiky konce 4. stol. př. n. l. Je ovšem velkou otázkou, jaká byla původní podoba jeho díla. Podle většinového názoru současných badatelů se totiž text v té podobě, jak jej máme k dispozici, skládá ze dvou původně samostatných pojednání, které pak jedna osoba zcelila do jednoho spisu. V seznamy Aristotelových děl totiž uvádějí u spisu jak jednu, tak i dvě knihy (v mladší verzi), což by mohlo nasvědčovat tomu, že druhá kniha ve skutečnosti představuje alternativní, dodatečně přidaný spis. Vítek ovšem uvádí celkem 5 důvodů pro jednotný pohled na studovaný text a konstatuje, že přes nezpochybnitelné rozdíly obou částí spisu platí, že jednotnou podobu spisu vtiskl jediný člověk, a proto je s ním také třeba jako s jedním celkem počítat. V poslední části studie Vítek hodnotí význam textu v rámci antické fysiognomické tradice a poté čtenáři nastiňuje jeho vliv jednak skrze arabské prostředí a dílo *Kitáb sirr al-asrár*, volně přeložené Rogerem Baconem jako *Secretum secretorum*, jednak prostřednictvím latinského překladu Bartolomea z Messiny.

Sekci standardních článků zahajuje dlouhodobý přispěvatel Aithéru **Radim Kočandrlé**, jenž v českém prostředí pečuje o problematiku

mílétských kořenů přírodovědného bádání. Tentokrát zaměřil svou pozornost na *Proměny Anaximenova vzduchu*. Kočandrle se podle svého zvyku nejprve velmi kriticky staví k peripatetické doxografii, zaujaté aristotelskou přírodovědnou tradicí vycházející ze zkoumání *archai kai aitiai* a z Empedokleovy koncepce čtyř elementů. Nakonec přece jen nachází původní jádro, které spojuje spíše se zájmem o samostatnou proměnu každého z prvků, jejichž společnou, byť vzájemně nezávislou charakteristiku nachází v obligátním anaximenovském zhušťování a zředování. V jeho výkladu ovšem tento princip v rovné míře postihuje všechny elementy a spíše vyjadřuje pokus zachytit změny skupenství. Přichází přitom se zajímavou „sachorientierte Perspektive“, neboť se snaží zhušťování pochopit ve smyslu „zplstňování“. Tento mechanický proces za užití tlaku, páry, pohybu a horka dosahuje homogenní struktury látky, která se zároveň purifikuje. Hned dvojí narážka na plst ve zlomcích spolu s čistě mechanickým a konkrétním charakterem celé metafory Kočandrle utvrzuje v přesvědčení o autenticitě konceptu, jenž je poté exemplifikován vzduchem ve známé návaznosti na Anaximandrov koncept bezmezného vzníkání a zanikání, jenž v obecnější perspektivě současného oddělení protikladů a zároveň jejich jednoty bude – v Kočandrem rozvíjené kratochvílovské linii výkladu - dále zušlechťovat až Hérakleitos. Na podporu svého antiaristotelského výkladu peripatetických zpráv Kočandrle rovněž přibírá mocného spojence – Platónův dialog *Tímáios*, jehož pasáž 49 b-c vykládá buď jako přímý Platónův referát k Anaximenovi, nebo v každém případě text, který není ovlivněn případným peripatetickým schematismem a může představovat vodítko k rekonstrukci původního Anaximenova vysvětlení změn v přírodě. Kočandrle přihlíží též k jiným íónským myslitelům, kteří mohli na Anaximena odpovídat, či spíše poukazovat na obecný mílétský rozvrh, který tak či onak modifikují, např. Xenofanés svým

popisem duhy nebo Anaxagorás obecně přírodovědným založením. Závěr článku Kočandrle věnuje dechově-duchovně-duševním konotacím předloženého Anaximenova vzdušného konceptu.

Druhý článek se shodou okolností také věnuje neadekvátnímu Aristotelovu uchopení konceptu předchůdců, v tomto případě je středem zájmu *Aristotelés a Platónova diarese*. Zejména na základě spisu *De partibus animalium* se **Jan Prokeš** nejprve snaží formulovat dominantní směr Aristotelova metodologického úsilí: hledá obecně aplikovatelné postupy, umožňující nutné závěry při respektu k přirozenosti zkoumaných předmětů i k jejich běžnému zakotvení v *common sense*. Platónská metoda *diarese* tyto nároky nesplňuje. V zoologických spisech ji totiž Aristotelés chápe jako neúspěšný pokus o universální klasifikační metodu, což ale podle Prokeše neodpovídá původní Platónově intenci. Prokeš nevylučuje, že Aristotelova kritika může prvořadě mířit např. na Speusippa, nicméně v jádru se jedná o dichotomickou metodu známou z dialogů *Sofistés* a *Politikos*. V jejich kontextu se spíše zdá, že *diarese* plní roli vodítka a inspirace dialogu tím, že řetězce významových vztahů mezi probíranými pojmy představuje v názorných strukturách, podněcujících k postupu k vyšším rovinám filosofických otázek. Aristotelova kritika tedy podle Prokeše opomíjí odlišný zájem Platónův: nejde v první řadě o definici jako odpověď na výchozí otázku, ale o sám proces hledání, kultivující dialektickou dovednost.

Efrem Jindráček, autor třetího článku a zároveň první zástupce mediavelistického bádání, věnoval našim čtenářům *Několik poznámek k filosofickým důkazům existence separovaných substancí u Tomáše Akvinského*. S címsi jako separovanými substancemi počítá naprostá většina tradičních kultur a vychází přitom z náboženských či mytologických

předpokladů. Tomáš Akvinský ovšem dokazoval jejich existenci důkazy čistě filosofickými. Termín „separované substance“ se u něj vztahuje jak na Boha, tak na anděly neboli „intelligence“, ale i na lidskou duši – zvláště v případě, že je separována od těla. Výraz „separovaný“ označuje především nepřítomnost materie, což implikuje nepřístupnost smyslovému poznání. To samozřejmě působí řadu nesnází epistemologického a následně i ontologického rázu. Tomáš dokazuje, že separované substance existují, na základě jejich projevů nebo účinků, které nelze vysvětlit dosazením žádného jiného původce. Takový argument je podle Jindráčka vysloveně aristotelický, což potvrzují i novoplatónské zdroje jako arabský *Liber de Causis* nebo *Pseudo-Dionýsius Areopagita*; Tomáš tento důkaz v *Summa contra Gentiles* nazývá *ex ordine rerum*, ovšem v jiných spisech, např. *Responsiones ad magistrum Ioannem de Vercellis*, hypoteticky připouští působení vesmírného pohybu bez účasti separovaných substancí samotnou První příčinou. Ve filosofickém zdůvodnění existence separovaných substancí tedy Jindráček nachází v Tomášově díle určitý posun: přichází argument *ex perfectione universi*, jenž zůstává ve své podstatě přítomný v Tomášově argumentaci po celý jeho život. Je založen na evidentním faktu historické existence vesmíru, na jehož základě musíme podle Tomáše akceptovat jistý řád v uplatňování Boží moci, která ve svých účincích musí ztělesňovat jistý řád dokonalosti a úplnosti, z něhož plyne více než pouhá možnost separovaných substancí. V posledních Tomášových spisech se však objevuje zcela nový, čistě empirický argument, počítající s možností bezpečného rozpoznání účinků inteligentních nehmotných substancí. Tento důkaz můžeme nazvat argument démonologický: démonické fenomény jsou totiž podle Tomáše empirickými jevy, přístupnými lidské smyslové zkušenosti, aniž by zároveň byly přirozeně vysvětlitelné fyzikálními příčinami.

Cílem druhého mediavelisty v našem sedmém čísle je *Řešení sémantických paradoxů v De vero et falso Stanislava ze Znojma*. **Miroslav Hanke** systematicky analyzuje Stanislavův příspěvek k problematice sémantických paradoxů a vřazuje je do diskuse čtrnáctého století, na které lze pohlížet jako období vrcholného rozvoje scholastické logiky. Stanislavův traktát obsahuje tři hlavní problémové okruhy: pravda v teologickém smyslu, pravda v ontologickém smyslu a pravdivost sémantická. V rámci třetího okruhu se Stanislav okrajově věnuje i pojetí paradoxnosti a právě na tuto problematiku se zaměřil Hanke. Stanislav považuje paradoxní výrazy za projev lidské nedokonalosti, resp. teologicky formulováno „hříchu“. Kromě vlastního návrhu na řešení paradoxů zmiňuje Stanislav další čtyři různá řešení, nejprve s pomocí teorie obligací, tvořící kostru celé jeho argumentace; podle prvního řešení je paradoxní situace považována za přípustnou, kdežto druhé, heytesburyovské řešení, považuje paradoxní situace za nepřípustné. V souvislosti s vlastním návrhem pak zmiňuje třetí, restriktionistické řešení paradoxů a ještě čtvrté řešení Pierra d'Ailly. Jak zmiňované čtyři posice, tak vlastní Stanislavův návrh jsou traktovány neuspořádaně a není jasné, jakou funkci jednotlivé části textu hrají. Hanke se pokouší rekonstruovat jednotný výklad pasáže na základě předpokladu, že Stanislavův vlastní návrh je varianta heytesburyovského řešení, resp. syntézou Heytesburyho a Pierra d'Ailly. Na závěr svého článku ještě Hanke zasazuje *De vero et falso* do dobové západní logické tradice: Stanislavovo řešení je možno označit za teologické, zatímco v kontextu hlavních autorů čtrnáctého století je odvolávání se k teologickým principům v logických otázkách nezvyklé. Má to i institucionální jádro: vyučujícím na filozofických fakultách nebylo povoleno vyjadřovat se v rámci své profese k teologickým otázkám. Mezi běžné traktáty z pozdního středověku, věnované proble-

matice paradoxů, se tak *De vero et falso* neřadí; je textem metafyzika a teologa, zabývajícího se mj. i logickými tématy a marginálně též tematikou z oblasti čisté logiky, jíž jsou sémantické paradoxy.

Daniel Špelda se v rámci své renesanční specializace zaměřil na přístup k dějinám vědění, jenž předcházet myšlenku pokroku, převažující v novověku. Podle autora posledního článku není koncept kontinuálního pokroku poznání v evropském myšlení přirozený, ale byl spíše vynucen obecnějšími změnami v chápání lidského vědění na přelomu renesance a novověku. Špelda na rozdíl od předchozích, převážně s konkrétními texty svázaných článků, pojal problematiku jako širokou fresku, komplexně postihující sledovanou tendenci u klíčových autorů. Pro renesanční platoniky nebyly podle něj dějiny vědění nepřetržitým pokrokem, ale vycházeli z představy pradávnej moudrosti (*prisca sapientia* či *prisca theologia*, později *philosophia perennis*), kterou je třeba obnovit. Byli přesvědčeni, že vědění jejich doby je nedostatečné, nedokonalé a zkažené. Zkažené vědění následně kazí i společnost a kulturu; návrat k pradávnejmu, nezkaženému a pravdivému vědění tedy přináší nejen zlepšení stávajícího vědění, ale měl by též působit ctnostný život a k nápravu společnosti. Takové ideální vědění se v dílech renesančních platoniků podle Špeldy dá charakterizovat následujícími společnými rysy: 1. Prastaré vědění je esoterické. 2. Je jeho božského původu. 3. Jakožto ideální vědění je univerzální ve smyslu historickém i geografickém, ale především teologickém - celá filosofie starých mudrců není nic jiného než *docta religio*. 4. Dějiny nejsou kontingentní, nad procesem předávání pravdy stále bdí bohové anebo prozřetelnost. Moudří vzdělanci za sebou následují v čase a předávají si prastarou moudrost, vždy staví na zděděné tradici. Pokud si ji přizpůsobují, nikdy ji nepřekonávají ani nenahrazují. Tradiční vědění tak není komplex předpokladů, který je nutno odvrhnout jako zátěž bránící

dalšímu pokroku. Člověk v tomto pojetí totiž nepotřebuje získat moc nad přírodou, jeho horizont nekončí pouze možností opanovat pozemský svět. Renesanční myslitelé touží podrobit si i duchovní svět. Univerzální panství je ovšem atributem Boha, a tak cílem člověka je dosáhnout božského stavu. Ambice renesančního platónského konceptu vědění tak podle Špeldy směřují spíše do zasnění či transcendence, nikoli do pozemského světa.

Sekcí recenzí a zpráv z konferencí zastupuje **Igor Deraj**, jenž čtenáře zpravuje o důležité konferenci *Socratica III.*, která v letošním roce proběhla v Itálii. Čistě sókratovská problematika není, navzdory Patočkovou dědictví, v českých zemích právě v centru pozornosti. Jinak je tomu na spřízněném Slovensku, kde v posledních letech můžeme obecně zaznamenat potěšitelný nárůst zájmu o klasické bádání. Zprávu proto více než příhodně doplňuje příloha v podobě autentické presentace slovenských sokratovských projektů z posledních let, která byla na konferenci předložena Lívií Flachbartovou.

Závěr časopisu je věnován vzpomínce na nedávno zesnulého Viléma Herolda prostřednictvím rozhovoru šéfredaktora Aithéru s nástupcem doc. Herolda ve funkci ředitele Filosofického ústavu, Pavlem Baranem. Rozhovor se v duchu klasického odkazu snaží v jednotlivostech osobních vzpomínek najít obecnější témata a nevyhýbá se ani otázkám, kterým filosofická obec čelí nebo zřejmě v blízké budoucnosti bude čelit.

Za redakci a redakční radu časopisu Aithér

Kryštof Boháček